

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser och
jordbruksvetenskap

Armasjärvi i förändring

En fallstudie om upplevelser av förändringar i landskapet

Evelina Christoffersson

Kandidatarbete 15 hp, institutionen för stad och land
Landskapsarkitekturprogrammet, Ultuna
Uppsala 2014

Titel: Armasjärvi i förändring - En fallstudie om upplevelser av förändringar i landskapet

Engelsk titel: Armasjärvi in Change - a Case Study of Experiences of Changes in the Landscape

© Evelina Christoffersson

Handledare: Antoinette Wärnbäck, SLU, institutionen för stad och land

Examinator: Ylva Dahlman, SLU, institutionen för stad och land

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur

Omfattning: 15 hp

Nivå: Grundnivå G2E

Kurs: EX0725, Projekt i landskapsarkitektur

Landskapsarkitektprogrammet, Ultuna

Nyckelord: landskapsförändringar, landskapsrelationer, Norrbotten, upplevelse, rural

Omslagsbild: Savioja, bäck genom Armasjärvi, som på grund av upphörd hävd börjat växa igen. Evelina Christoffersson 2014-04-23.

Publiceringsår: 2014

Publiceringsort: Uppsala

Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se/>

Abstract

The purpose of this essay is to study changes in the rural landscape of Norrbotten and study and analyze the experience of these changes. The essay is a case study of the country village Armasjärvi containing three different parts, literature, maps and interviews. The literature part discusses the history of the landscape of Norrbotten and Armasjärvi which for over 1000 years has been formed by farming. The literature also discusses the relationship between humans and the landscape. This relationship is unique and depends on valuations and experiences which affect the view of the changes in the landscape. By studying maps it is clear that Armasjärvi has changed in the way of overgrowth. This is also the results of the interviews. The respondents are older people that have connections with Armasjärvi and have followed the changes in the village during their lifetime. All of them experience a less lively landscape and less social connection between the villagers because of the changes in the landscape. This shows the importance of a farming that is socially, ecologically and economically sustainable to keep the values of the cultural landscape. It also shows the importance as a landscape architect working for the people, to be aware of the unique relationship between humans and the landscape and the view of changes.

Sammandrag

Syftet med uppsatsen är att undersöka förändringar i det rurala landskapet i Norrbotten och undersöka och analysera hur människor upplever dessa. Undersökningen är gjord genom en fallstudie med byn Armasjärvi som utgångspunkt. Fallstudien består av tre delar, litteratur- kart- och intervjustudie. Litteraturstudien behandlar Norrbottens och Armasjärvis rurala landskapshistoria som sedan drygt 1000 år är präglad av jordbruk. Litteraturstudien behandlar även människors relation till landskapet, som är unik och beror av bland annat värderingar och erfarenheter, vilket sedan speglar synen på landskapsförändringar. Kartstudien visar att landskapet i Armasjärvi har förändrats genom igenväxning till följd av minskad hävd. Detta är även den största landskapsförändringen som respondenterna i intervjuundersökningen upplever. Respondenterna tillhör de äldsta som följt förändringarna i Armasjärvi på nära håll. De upplever alla att förändringarna har gjort landskapsbilden mindre levande och minskat den sociala gemenskapen i byn. Detta leder till diskussionen om hur viktigt det är att jordbruk är socialt, ekologiskt och ekonomiskt hållbara för kulturlandskapet och alla dess värden. I arbetet som landskapsarkitekt med människan som utgångspunkt påpekas vikten av att vara medveten om landskapets historia samt människans relation till landskapet och synen på förändringar.

Innehåll

Introduktion	5
Bakgrund till fallet	5
Syfte	6
Frågeställning.....	6
Avgränsningar	6
Begreppsprecisering	6
Metod	7
Bakgrundsstudie	8
Landskapsförändringar i Norrbotten.....	9
Mänsklig påverkan av landskapet genom jordbruk	9
Markanvändningen förändras	10
Relationen till landskapet	11
Synen på landskapsförändringar	11
Oro för landskapsförändringar	12
Resultat	12
Landskapsförändringar i Armasjärvi.....	12
Armasjärvi på 1700-talet	13
1800-talskartan	13
1900-talets Armasjärvi	14
Upplevelsen av landskapsförändringarna	15
Ordlista intervjuer.....	15
Otto Modig, 78 år	15
Birger Wiippa, 75 år.....	16
Torsten Stridsman, 87 år	17
Sammanfattning av landskapsförändringar i Armasjärvi.....	19
Analys	19
Upplevda förändringar.....	19
Upphörd hävd	19
Mindre levande landskapsbild	19
Rörelsen i landskapet	20
Den sociala gemenskapen	20
Gemensamma upplevelser	20
Diskussion.....	20
Förändringar och upplevelser	20
Framtidens rurala landskap.....	21
Reflektion av metoden	22
Referenser	24

Introduktion

Bilden på omslaget visar Savioja, en bäck i Armasjärvi som håller på att växa igen. Den är ett exempel på de naturliga förändringar som, enligt författaren till boken *Lador och låsbräken*, Niki Sporrong (1997, s.11), hela tiden sker i landskapet. Sporrong menar dock att vi människor har en stor del i hur landskapet ser ut eftersom vi i alla tider har förändrat landskapet omkring oss. Jordbrukets 1000-åriga historia har präglats av boskapsskötsel som har påverkat landskapets utseende i allra högsta grad. Sporrong hävdar att många av de förändringar som sker inom jordbruket idag har sin grund i politiska beslut. Med ständiga rationaliseringskrav har det blivit svårt för mindre jordbruk att få lönsamhet. Han hävdar att många jordbruk därför har fått lägga ner. Detta har i många fall lett till att betesdjuren försvunnit ur landskapet och hävden har upphört. Ängar och åkrar har växt igen vilket, enligt Sporrong, minskat den biologiska mångfalden. Han anser att utvecklingen gör att förändringar är oundvikliga men att det är synd då de betyder en förlust av något. Till exempel har jordbrukets utveckling lett till att landskapet växer igen och delar av den biologiska mångfalden går förlorad (Sporrong 1997, s.11).

Marie Stenseke (1997, s.36), anser i sin avhandling om *Bonden och landskapet*, att alla människor har en unik relation till det omgivande landskapet. Beroende på vem man är och hur länge man varit i kontakt med landskapet ser relationen olika ut. Detta har betydelse för hur man uppfattar landskapet och förändringar i det (Gustafsson 1993, refererad i Stenseke 1997, s.37). Enligt författaren till boken *Naturvård med betesdjur* Curt Matzon (1996, s.16), glöms landskapet många gånger bort ur de kulturhistoriska aspekterna eller det sociala perspektivet. Ett landskaps bevarande hävdas enligt Matzon ofta för sina biologiska värden medan människans upplevelse av landskapet inte nämns.

För landskapsarkitekter är förändringar i landskapet en stor del av arbetet (Sveriges lantbruksuniversitet 2013). Det arbetet sker med människan som utgångspunkt för att skapa goda livsmiljöer (Sveriges lantbruksuniversitet 2013). Landskapsarkitekter jobbar mot det övergripande målet som hela Sverige har om en hållbar utveckling inom alla politiska områden. Det innefattar ekonomisk, ekologisk och social hållbarhet (Länsstyrelsen Norrbotten 2014). För att kunna forma en hållbar livsmiljö för framtiden måste det enligt Sporrong (1997, s.12) finnas en medvetenhet om landskapets historia. Kunskaper om landskapsförändringar och människans syn på dessa är således mycket viktig för landskapsarkitekter i arbetet med att skapa hållbara livsmiljöer för framtiden.

Den här uppsatsen belyser förändringar i det rurala landskapet och hur människorna upplever dem. Detta är alltså av intresse för landskapsarkitekter men även för andra yrkesgrupper som jobbar med förändringar i landskapet, både genom gestaltning, planering och förvaltning.

Bakgrund till fallet

I Norrbotten är, enligt Sporrong (1997, s.12), den minskade hävden den tydligaste förändringen i jordbrukslandskapet. De senaste tio åren har 60 % av alla mjölkbönder i Norrbotten avslutat sin verksamhet, år 2012 fanns det endast 109 stycken (Öbom 2012). Sporrong (1997, s.52) menar att betesdjuren har minskat

under i stort sett hela 1900-talet. Dessutom har den brukade marken minskat. Idag används endast en sjättedel av den mark som brukades under 1930-talet då markanvändningen var som störst (Sporrong 1997, s.33).

Armasjärvi är en by i Tornedalen som enligt Lehto (1997) sedan sin uppkomst på mitten av 1700-talet är präglad av jordbruk med boskapsskötsel. Det sista jordbruket i byn avvecklades för några år sedan och idag sker odling i form av potatis för husbehov och vinbär för kommersiell verksamhet. De flesta åkrarna i byn fortfarande slås men det inte finns några betesdjur förutom en handfull hästar.

Armasjärvi har alltså gått från att vara en riktig jordbruksby till att det idag inte finns någon som försörjer på jordbruk längre. Då jag själv har anknytning till Armasjärvi har jag varit ganska mycket i byn. Jag har själv sett en del av förändringarna, bland annat diken och ängar som växt igen på grund av upphörd hävd, och börjat fundera på hur människorna i byn upplever detta.

Syfte

Syftet med min kandidatuppsats är att öka förståelsen för hur det Norrbottniska rurala landskapet har förändrats över tid.

Frågeställning

- » Hur har landskapet i byn Armasjärvi förändrats från byns uppkomst på 1700-talet till idag?
- » Hur upplever människor med anknytning till Armasjärvi förändringarna som skett i landskapet?

Avgränsningar

Studien är avgränsad till byn Armasjärvi, där förändringarna i landskapet och upplevelsen av dessa studeras. Uppsatsen är avgränsad till en fallstudie med tre delar, litteratur- kart- och intervjustudie.

Litteraturstudien är begränsad till förändringarna i det rurala landskapets utseende i Norrbotten och Armasjärvi från byns uppkomst på 1700-talet till idag. Litteraturstudien har även en del som ligger till grund för tolkningen av intervjuerna. Kartstudien är avgränsad till fyra kartor över Armasjärvi, en från 1700-, 1800- och 1900-talet, samt dagens karta. Intervjustudien är avgränsad till tre respondenter med nära anknytning till Armasjärvi för att de har upplevt landskapsförändringar i Armasjärvi på nära håll under en längre tid.

Begreppsprecisering

- » Landskap: I det här arbetet använder jag mig av landskapskonventionen definition; *ett område sådant som det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer* (Europarådet 2000). Denna beskrivning tolkar jag som att all den fysiska miljön runt omkring oss såsom vi uppfattar det är landskap.
- » Kulturlandskap: Enligt Sporrong (1997, s.9) är kulturlandskapet det landskap som är påverkat av människan. I Sverige är det i princip all mark för-

utom mycket otillgängliga platser. Enligt Sporrang (1970, s.9) kan man dela in kulturlandskapet i det urbana och agrara kulturlandskapet. Uppsatsen syftar på det agrara kulturlandskapet. Det landskapet är starkt beroende och påverkat av naturen det befinner sig i. (Sporrang 1970, s.9).

Metod

Den här kandidatuppsatsen är en exemplifierande fallstudie, som betyder att den är ett exempel som kan representera en bredare kategori (Bryman 2011, s.77). Enligt Bryman har fallstudien inte som syfte att generalisera utan att ingående studera ett specifikt fall där det viktiga är analysen och de teoretiska påståendena som framställs. Fallet i min uppsats är Armasjärvi och människor med anknytning till byn. Armasjärvi har valts för att det är en by i det rurala landskapet som jag själv har anknytning till och där jag har observerat en del förändringar i form av igenväxning. Fallstudien bygger på litteratur, kartor och intervjuer. Genom kartstudie och litteraturstudie har landskapsförändringar i Norrbotten och Armasjärvi undersökts. Intervjuerna behandlar respondenternas upplevelse av landskapsförändringarna i Armasjärvi. Sökningar efter fakta gjordes i SLU-bibliotekets söktjänster Primo och Libris och även i Google Scholar. Sökord som använts i olika kombinationer är landscape, country, farm, animal, changes, stay, landskap, landsbygd, betesdjur, förändringar, vistelse, tillgänglighet, Armasjärvi.

Litteraturstudien bygger huvudsakligen på boken *Lador och låsbräken* (Sporrang 1997) där det ges en historisk beskrivning av det Norrbottniska jordbruket. I boken *Naturvård med betesdjur* (Matzon 1996) ges en historisk tillbakablick med inriktning på betet i Sverige fram till 1990-talet. En närmare beskrivning av Armasjärvi och dess historia ges i *Armasjärvi* av Karl-Anders Lehto (1997) samt i Övertorneås översiktsplan (2013).

I kartstudien har dagens karta över Armasjärvi jämförts med historiska för att få syn på förändringar i landskapet. Det som studerats är främst markanvändning, vatten, rörelsestråk samt en del byggda element och hur detta förändrats över tid. Karin Hallgren, forskarsassistent inom agrarhistoria, har hjälpt till i tolkningen av kartorna. Även ett foto från 1940-talet över en del av Armasjärvi har jämförts med en nytagen bild för att se förändringar i landskapet.

En större del av detta arbete utgår ifrån en intervjuundersökning för att undersöka hur människor med anknytning till Armasjärvi upplever förändringarna. Genom att göra en intervjuundersökning skapas en djupare förståelse för hur respondenterna tänker och känner utifrån sina erfarenheter och upplevelser i frågan (Trost 2010, s.43-44). Intervjustudien har skett i form av kvalitativa intervjuer vilket gett en bild av respondenternas sätt att resonera för att sedan urskilja olika handlingsmönster (Trost 2010, s.31-32). Intervjufrågorna är semistrukturerade, vilket Granvik¹ beskriver som färdiga frågor i en viss ordning men med öppna svarsalternativ. Då kan frågorna anpassas efter situationen och respondenterna får säga sin åsikt med egna ord. Intervjuerna har skett hemma hos respondenterna för att de ska känna sig så bekväma som möjligt. De tre respondenterna valdes ut för att de tillhör de äldsta som antingen bor eller har anknytning till byn. På så vis kan upplevelsen av det minskade betet sträcka sig så långt som

---

¹ Madeleine Granvik, forskare landskapsarkitektur, föreläsning 2014-04-01.

möjligt tillbaka i tiden, uppemot 70 år. Alla tre är män vilket beror på att det inte finns någon äldre kvinna som bor i byn och har upplevt den för 70 år sedan.

Intervjufrågorna har sin bakgrund i den ovan nämnda litteraturen. Utgångspunkten var att de skulle spegla de intervjuades upplevelse av landskapsförändringarna i byn. Intervjufrågor:

- » Hur länge har du bott/vistats i Armasjärvi?
- » Hade ni några djur som betade?
- » Var i byn gick det betande djur?
- » Vad hände sedan med den marken?

- » Har landskapet i byn förändrats då det inte längre är djur som betar det? Hur?
- » Har du några foton från då du var liten och hur det såg ut i byn då?
- » Hur upplever du de förändringar som skett?
- » Har förändringen påverkat hur du rör dig i byn/genom landskapet?
- » Finns det vägar du inte rör dig på längre, har det uppkommit nya vägar?
- » Har det fått några konsekvenser för dig? Vad?

- » Finns det p.g.a. förändringen platser som inte används längre?
- » Platser som fått en ny användning?
- » Har det uppkommit nya platser som används?

- » Finns det aktiviteter som du inte gör längre p.g.a. förändringarna?
- » Har det uppkommit nya aktiviteter?
- » Har mötet med andra människor i byn ändrats i och med förändringen?
- » Har det påverkat kontakten med byborna?
- » Upplever du att det har blivit någon skillnad i tryggheten i byn p.g.a. dessa förändringar?

Intervjuerna bandades och är sedan återberättade något förkortade, delvis med respondenternas egna ord.

Som grund för att öka förståelsen av respondenternas upplevelser och tankar kring förändringar i landskapet ligger tre böcker och ett kandidatarbete. Den första boken är en avhandling *Bonden och landskapet* (Stenseke 1997) om landskapets betydelse beroende på vem man är och ens upplevelser och erfarenheter i landskapet. Det andra heter *Svensk miljöpsykologi* (Johansson och Küller 2005) och där har ett kapitel om landskapsupplevelse respektive riskupplevelse använts. Även Sarlöv Herlins (2012) bok *Landskap för mångbruk* har använts liksom ett kandidatarbete om *Människans attityd till landskapsförändringar* (Sundqvist 2013). Intervjuerna analyserades sedan utifrån frågorna vad respondenterna upplever för förändringar, hur de upplever dessa och varför de upplever dem så, med stöd från ovan nämnda arbeten.

Bakgrundsstudie

I bakgrundstudien har förändringar i det rurala landskapet i Norrbotten och Armasjärvi undersökts genom litteratur, kartor och foton. Även relationen till landskapet har undersökts som grund till tolkningen av intervjustudien.

Landskapsförändringar i Norrbotten

Matzon (1996, s.7) skriver att sedan de första människorna kom till Sverige efter istidens slut för 10 000 år sedan har det präglat landskapet. Han menar att det idag knappt finns något naturlandskap i Sverige. Enligt Matzon har nästan all mark, utom mindre otillgängliga områden, nyttjats till antingen slätter, bete, odling eller skogsbruk. Sporrong (1997, s.11) hävdar att landskapet är under en ständig naturlig förändring. Sporrong menar också att människan samtidigt alltid har förändrat landskapet runt omkring sig.

Mänsklig påverkan av landskapet genom jordbruk

Enligt Sporrong (1997, ss.20-22) bosatte sig de första människorna i Norrbotten för 8000-9000 år sedan. Han hävdar dock att det var när människorna blev jordbrukare mellan år 500-1000 e.kr. som landskapet började genomgå större förändringar. Människorna slog sig ner på gräsrika marker vid kusten och älvdalarna. Dessa marker är enligt Sporrong översvämningssmarker som naturligt gödslas och användes till slätter och bete. Han menar att det på så vis växte fram en odlingsbygd i Torne älvdal. Sporrong menar dock att jordbruket främst präglades av boskapsskötsel. Genom boskapen kunde människorna omvandla växterna på sommaren till mat under vintern. Jordbruket kompletterades även med jakt och fiske (Sporrong 1997, ss.20-22).

Enligt Sporrong (1997, ss.24-25) växte befolkningen långsamt på 1500-1700-talet vilket gjorde att få nya gårdar etablerades. Han menar att befolkningen sedan började växa mycket under 1700-talet och att det då uppkom fler gårdar i byarna. Sporrong skriver att gårdarna låg på inägorna som ofta var inhägnade av gårdesgårdar. På inägorna fanns också åkrar, ängar och även inhägnade betesmarker. Enligt Sporrong gick djuren mest på utmarkerna i skogen, men även i inhägnade betesmarker. Ibland fick de också gå på efterbete på inägorna. Då befolkningen växte hävdar Sporrong att utmarkerna blev allt viktigare. Det behövdes mycket foder till djuren vilket togs på inägornas ängar och även på utängar längre bort. Han skriver också att slättermarker uppkom allt längre bort från byn och att även myrar och strandängar och slogs. Sporrong hävdar att sommarladugårdar anlades på ställen där det var extra bra bete. Han skriver att betet successivt ökade längre bort och för att slippa gå långa sträckor varje dag så anlades även fäbodar. Enligt Sporrong är höladorna ett resultat av 1700-talets befolkningsökning. Då användningen av fler marker längre bort ökade uppstod ett förvaringsbehov av höet som slogs. Därför uppkom höladorna där höet förvarades i väntan på vinterföret då det var lättare att transportera hem det (Sporrong 1997, ss.24-25).

Sporrong (1997, ss.27-31) skriver att det under 1700-1800-talet genomfördes skiftesreformer för att samla en gårds ägor i så få skiften som möjligt. Detta skulle göra ägorna mer lättbrukade. Han hävdar att varken storskiftet under slutet av 1700-talet eller laga skifte under 1800-talet fick så stora konsekvenser i Tornedalen. Detta beror enligt Sporrong på att många av byarna blev undantagna detta eftersom gårdarna redan var utspridda längs älven med sina ägor samlade runt gården. Sporrong hävdar att reformerna ledde till att jordbruket blev allt mer rationellt. I och med att plogen uppfanns, samt genom utdikning och sjösänkning kunde nya odlingsmarker brukas. Det dominerande sädeslaget var korn. Rovannet försvann så sakteliga då potatisen gjorde sitt intåg. (Sporrong 1997, ss.27-31).

De största förändringarna i brukandet av jorden har enligt Sporrong (1997, ss.32-33) skett under det senaste århundradet. Rationaliseringarna, den tekniska utvecklingen och införandet av konstgödsel förändrade förutsättningarna för jordbruket enormt. Han menar att kombinationen av traktorn och användningen av konstgödsel minskade användningen av slätter- och betesmarker till förmån för åkern. Åkerarealen ökade fram till 1950-talet och har sedan stadigt minskat. Ängsslåttern som användes för att få hö till boskapen, var enligt Sporrong mycket viktig ända till början av 1900-talet men har sedan minskat drastiskt. Han hävdar att den idag i princip har upphört. Som mest brukades marken under 30-talet, idag används endast en sjättedel av den marken till jordbruk (Sporrong 1997, ss.32-33).

Enligt Sporrong (1997, ss.33-35) var nästan hälften av Norrbottens befolkning jordbrukare på 1930-talet. Sedan 1950-talet har sysselsättningen inom jordbruket minskat. Under 1960–70-talet drevs det kampanjer för att få stora och rationella jordbruk. Sporrong hävdar att täckdikning skapade större och mer lättbrukade marker. Han skriver att detta gjorde det svårt för små jordbruk att få det lönsamt. Rationaliseringarna och nedläggningarna av jordbruk har lett till stora förändringar i landskapet (Sporrong 1997, ss.33-35).

Sporrong (1997, s.35) hävdar att mycket av jordbrukspolitiken idag styrs från EU. Det har gjort att det för vissa bönder varit mer lönsamt att lägga marken i träda och minska på mängden djur. Sporrong menar att detta inte varit bra för landskapet som kräver kontinuerlig hävd för att hållas öppet. Idag domineras jordbruket i Norrbotten enligt Sporrong av mjölkproduktion och vallodling. År 1995 var bara 0,8 % av Norrbottens invånare jordbrukare (Sporrong 1995, s.35).

Markanvändningen förändras

Sporrong (1997, ss.50-56) menar att det finns tre olika hävdade markslag; åker, naturlig äng och naturlig betesmark. Den naturliga ängen är enligt Sporrong en slättermark som aldrig har plöjts, såtts eller gödslats. Det finns många typer av ängar med olika förutsättningar, men alla med djur- och växtarter som är beroende av hävd (Sporrong 1997, ss.50-56). De naturliga ängsmarkerna i Norrbotten har sedan 1930-talet minskat till att idag nästan helt försvinna vilket lett till att många hävdberoende arter också försvunnit (Sporrong 1997, s.33).

Sporrong (1997, s.51) skriver att till skillnad från ängen så är åker mark som plöjs eller tidigare plöjts och antingen är betes- eller slättervall, foder- eller sädesodling. Det vanligaste i Norrbotten är idag att det växer vall på åkern, vilket delvis ersatte ängsslåttern.

Enligt Sporrong (1997, ss.50-56) är betesmarken det äldsta markslaget i odlingslandskapet. Han hävdar att boskapsskötsel alltid har dominerat jordbruket i Norrbotten och att det fortfarande är den huvudsakliga försörjningskällan bland bönderna. Detta beror, enligt Sporrong, på att det fanns gott om betesmark då människorna utnyttjade myrmarker och älvstränder till slätter. Boskapen gick enligt Sporrong mest i skogen och betade, men även längs stränder, holmar och myrar. Han menar att skogsbetet idag nästan helt har upphört och att boskapen idag mest betar på vallåkrar eller ängar som inte längre slås. Sporrong hävdar att de hagmarker som finns i södra Sverige inte är lika vanliga i Norrbotten. Hagmarkerna är naturbetesmarker som aldrig har varit uppodlade eller förbättrats genom insådd, dikning, kalkning eller gödsling. Eftersom betesdjuren i Norrbotten mestadels gick i skogen finns det inte så många ställen med hagmarker av naturbetestyp. Betesmarkernas betydelse har minskat sedan konstgödsel och djur-

foder började användas. Antalet betesdjur har blivit färre under hela 1900-talet och därmed även betesmarkerna (Sporrong 1997, ss. 50-56).

Sporrong (1997, ss.11-12) hävdar alltså att den jordbrukande människan har påverkat landskapet under en mycket lång tid. Enligt honom är den största förändringen i det Norrbottniska landskapet upphörd hävd och igenväxning.

Relationen till landskapet

Sporrong (1997 s.12) hävdar att det brukade landskapet är en viktig länk mellan vår tid och vår historia. Han skriver att landskapet skapar ett sammanhang och en identitet för människor. Stenseke (1997, ss. 36-40) menar att relationen mellan en enskild människa och ett landskap är unik. På senare år har dessa relationer blivit mer olika varandra. En del människor lever och verkar fortfarande i sitt omkringliggande landskap medan många människor är ganska oberoende av sin fysiska närmiljö. Enligt Stenseke (1997, ss. 36-40) är landskapet för många, som inte bor i det utan bara rör sig genom det, inte mer en bild utanför bilfönstret. Hon menar att det också kan ses som ett utflyktsmål för naturupplevelser. Stenseke hävdar att betydelsen av landskapet blir en helt annan för den som bor i landskapet och använder sig av det antingen som brukare eller markägare. Då är landskapet förknippat med personer, känslor och händelser. Hon anser att det blir en mer personlig relation genom minnen och berättelser.

Gustafsson (1993, refererad i Stenseke 1997, s.37) har identifierat tre olika relationer mellan människan och landskapet. Han hävdar att den djupaste relationen är den till ett landskap som man varit i kontakt med under en längre tid. Då spelar sinnesintrycken en mindre roll. Här hävdar Gustafsson att det är minnena som har betydelse. Landskapet har smält samman med upplevelser och värderingar som gett landskapet en identitet. Bonden som brukar jorden har en sådan relation till landskapet (Gustafsson 1993, refererad i Stenseke 1997, s.37).

Stenseke (1997, ss.36-40) hävdar att relationen till landskapet också påverkas av livssituationen i övrigt, såsom ålder, hälsa, värderingar, arbete och tid. Även om hon anser att Gustafssons identifiering av relationer till landskapet är något förenklad, tycker Stenseke ändå att den har en funktion. Hon anser att den kan användas för att förstå att relationen till landskapet gör att landskapet ses ur olika perspektiv. Hägergäll (2005) hävdar också att miljöns värde och mening för människan beror av personens egna erfarenheter av platsen vilket förändras över tiden. Upplevelsen av landskapet bestäms således inte helt utifrån det fysiska utseendet, utan mer av personens egna värderingar och erfarenheter av platsen. Hon menar därför att olika personer upplever helt olika saker på samma plats även om betraktelsen sker samtidigt. Hägerhäll hävdar att upplevelsen av landskapet är komplex och består av flera reaktioner beroende av både människan och miljön.

Synen på landskapsförändringar

Stenseke (1997, ss.36-40) anser att relationen till landskapet spelar roll för synen på utveckling och förändring av landskapet. Enligt Antrop (2005, refererad i Sundqvist 2013) är synen på landskapsförändringar ofta negativ. Det beror på att förändringarna ses som ett hot mot landskapets mångfald och identitet. Sarlöv Herlin (2012, ss.12-13) hävdar att landskapsförändringar innebär en förändring av människors uppfattning om landskapet, livsstil och vanor. Enligt henne ser olika generationer landskapet på olika sätt. För den äldre generationen kan för-

ändringar ofta vara något de förfasar sig över då de lite nostalgiskt tänker tillbaka på de landskap de minns från förr. Sarlov Herlin anser att landskapet rymmer natur och kultur som många värderar högt. De olika perspektiven och intressena på landskapet bidrar enligt henne till att det ofta kan uppstå konflikter i landskapsfrågor (Sarlov Herlin 2012, ss.12-13).

Oro för landskapsförändringar

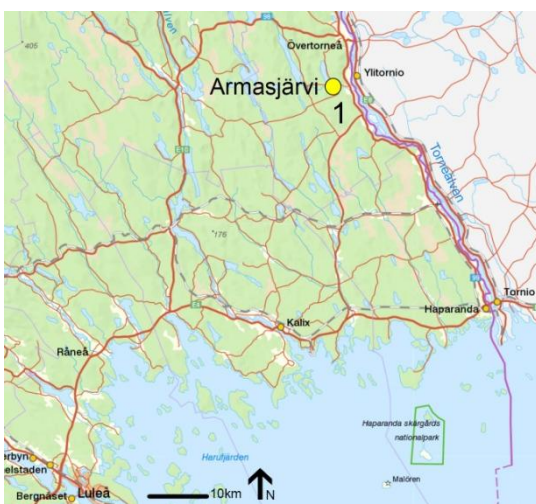
Enligt Enander (2005) varierar det vad människor oroar sig för i landskapet mellan olika samhällen och tidsperioder. Hon menar att människor i det gamla bondesamhället kände en rädsla för naturen och det den kunde ställa till med. I dagens industrisamhälle är det enligt Enander snarare människans förändring av naturen som ses som ett hot. Enander anser att människan tolkar verkligheten utifrån sina sinnen och erfarenheter. En händelse tolkas därför på olika sätt från person till person. Hon hävdar att tolkningen sedan ligger till grund för hur människan upplever och reagerar på situationen. Situationer som är nya eller okända upplevs enligt Enander ofta som hotfulla då de kan ses som obegripliga och svårhanterade. Hon anser att desto större möjligheten att påverka situationen upplevs, desto mindre upplevs situationen som stressande och hotfull.

Resultat

Genom litteratur- och kartstudie har förändringar i landskapet i Armasjärvi undersökts. Förändringarna och framförallt upplevelsen av dem har undersökts genom intervjuer.

Landskapsförändringar i Armasjärvi

Armasjärvi är en tre kilometer lång by som ligger i Tornedalen, några kilometer från Torneälven och gränsen mot Finland (1). Byn ligger vid den drygt fem kilometer långa sjön med samma namn (Lehto 1997). Sjön löper i nord-sydlig riktning och har ett utlopp i Torneälven i byn Luppio (2). Byn omgärdas av skogsbeklädda berg på uppemot 300 m.ö.h. Lehto (1997) skriver att det kring Armasjärvi har gjorts fynd av stora stenyxor vilket kan tyda på att det fanns människor här redan på stenåldern.

1: Armasjärvi i Tornedalen nära gränsen mot Finland (© Lantmäteriet, i2012/901).

Enligt Övertorneås översiktsplan (2013 s.22) etablerades den första bofasta bebyggelsen under 1000-talet längs Torne älv dal av samerna. Lehto (1997) hävdar att bebyggelsen innan 1600-talet var helt knuten till älvdalen, där närmsta byn Luppio ligger. Han skriver dock att människorna kände till sjöarna inåt landet dit de brukade göra jakt- och fiskeexpeditioner. Enligt Lehto hade Luppio på den här tiden marker kring sjön Armasjärvi eftersom området erbjöd både bra fiskevatten och

2: Armasjärvi och grannbyn Luppio (© Lantmäteriet, i2012/901).

odlingsjordar. Lehto skriver att de första gårdarna i Armasjärvi anlades vid mitten av 1600-talet och att det blev en egen by 1764. På 1700-talet var det enligt Lehto många som flyttade till Armasjärvi, främst hemmansägare och nybyggare. Vid laga skifte år 1877 fanns det 13 gårdar i byn.

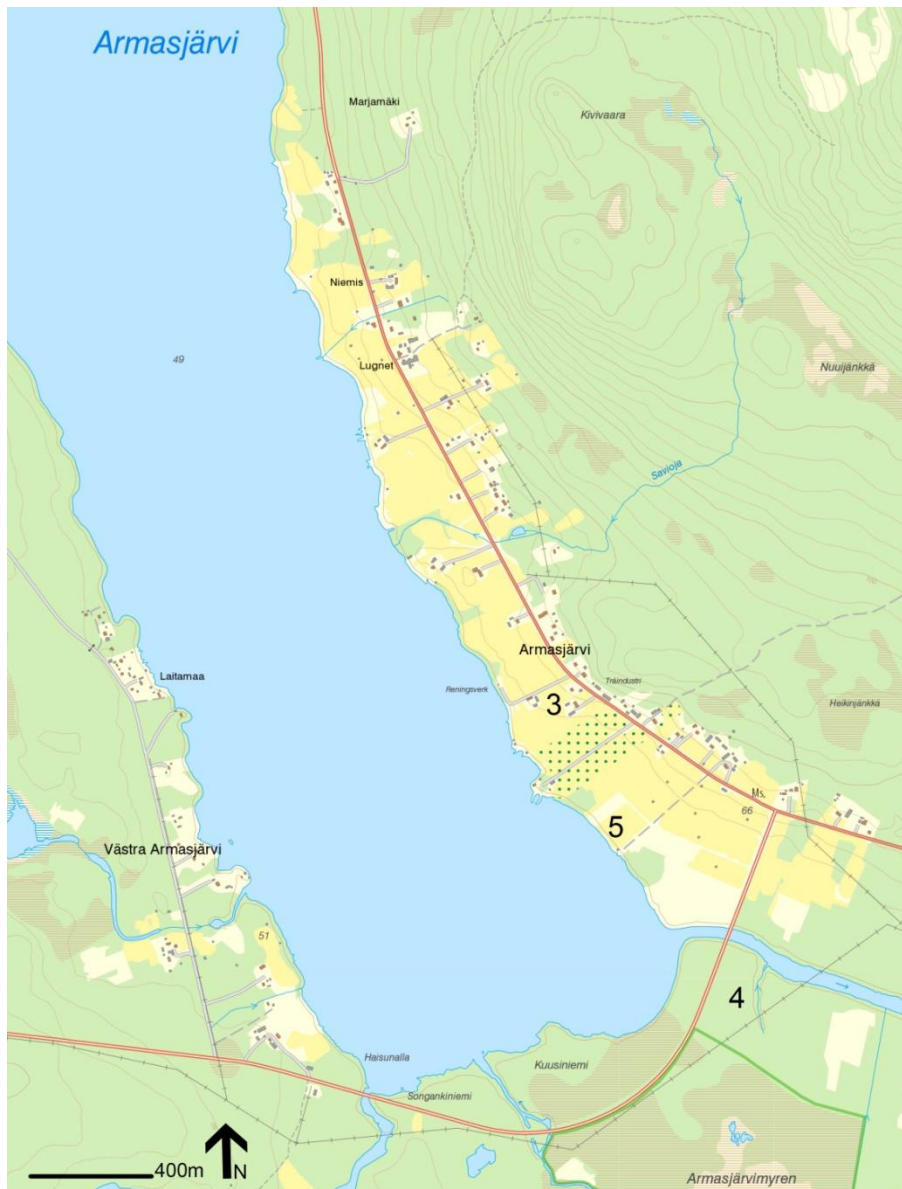
Lehto (1997) skriver att byn sedan sin uppkomst har varit präglad av jordbruk. Idag finns det ingen verksam jordbrukare, den sista avslutade sin verksamhet för några år sedan. Enligt Lehto driver tolv av invånarna egna företag. Lehto hävdar att det finns ungefär 35 hushåll, med nästan 100 invånare. Som mest bodde det 200 personer i byn under 50-talet. Lehto skriver att det mellan 1934-1975 fanns en skola i byn som efter nedläggningen gjordes om till bostadshus. Han berättar att det har funnits tre affärer i byn, varav den sista lade ner i början av 70-talet. Armasjärvi har sedan 1991 en byastuga och en aktiv byaförening. Lehto skriver att färjan över sjön till västra sidan av Armasjärvi togs i bruk 1933 eller 1934. Han skriver vidare att när det 1959 byggdes en väg runt södra delen av sjön så behövdes inte färjan längre. Bebyggelsen i Armasjärvi är ganska utspridd längs huvudvägen genom byn. Den är blandad med äldre gårdar och villor som byggts mellan 1950-2000-talet.

Armasjärvi på 1700-talet

Den äldsta kartan som går att hitta i Lantmäteriets kartsök av historiska kartor (© Lantmäteriet) över Armasjärvi är från 1787. Vid den här tiden fanns det två nybyggare med varsin gård och tillhörande mark. Det fanns även mindre hus utplacerade i byn. Vid en jämförelse med dagens karta är byns utbredning, den öppna marken längs östra sidan av sjön, ungefär densamma som idag. All denna mark, inägor, är inhägnad av staket. Utmarkerna utgörs av tallskog öster om sjön och björkskog i söder. På kartan syns även myrmarker som använts till slätter och bete. Inägorna utgjordes av bland annat ängar och åkrar. Det fanns några ingärdade uppodlingsplatser som var upplöjda eller på väg att plöjas upp. På kartan syns även områden som var skogsbeväxta och kunde odlas upp men som under tiden användes till efterbete. På kartorna syns inga av de hölador som enligt Sporrang (1997, s.24) uppkom under 1700-talet. På kartan går det även att avläsa att en del av åkrarna och ängarna i byn tillhörde grannbyn Niemis, idag Luppio.

1800-talskartan

Kartan över Armasjärvi från 1831 (© Lantmäteriet) täcker inte hela byn utan området mellan träindustrin och reningsverket (3). Där syns två av de gårdar som finns kvar än idag, varav den ena dock är obobodd och mycket fallfärdig. Vägen genom byn passerade enligt dessa kartor genom gårdarna, medan dagens väg ligger högre upp mot öster. Ett tydligt dike som rann från öster ner i sjön finns inte idag, förmodligen har det blivit täckdikat. På kartan syns även några ängar där det idag är skog.

3-5: Armasjärvi 2014, präglad av mestadels hävdade åkrar. (© Lantmäteriet, i2012/901).

1900-talets Armasjärvi

På den ekonomiska kartan över Armasjärvi från 1949 (© Lantmäteriet,) är den öppna marken, åkrar och ängar, i stort sett densamma som idag. Några ängar som legat högre upp i skogen har dock vuxit igen. Längs sjöns utlopp i södra änden (4) finns utägor i form av ängar som idag helt eller delvis vuxit igen. Här finns dessutom mycket mark som var betydligt mer öppen än den är idag, vilket syns på kartans ljusgröna färg jämfört med skogens gröna. Öster om byn en bit upp i skogen har kartan också den ljusgröna färgen, som beror på att skogen hölls öppen av betande djur. Idag är gränsen mellan skog och åker mycket skarpare. Den ekonomiska kartan har många små, svarta fyrkanter på åkrarna och ängarna samt i den halvöppna skogen. Detta är hölador, som syns i landskapet än idag. Vid en jämförelse med dagens karta finns drygt 30 % av höladorna kvar, de flesta i ett ganska förfallet skick.

Armasjärvi 1940, sett från byn mot väster. Landskapet var öppet ned mot sjön. Här syns både hölador och gärdesgårdar (Foto: Fotograf okänd, ur Blomqvist 1990).

Samma vy som ovan, 74 år senare, 2014. Landskapet närmast sjön har börjat växa igen. Höladorna har minskat och gärdesgårdarna är helt borta (Foto: Evelina Christoffersson, 2014).

Dagens vägdragning genom byn är likadan som på 50-talet bortsett från att vägen längs södra delen av sjön till västra sidan inte finns. En lite större väg går dock ner till sjön där färjan till västra sidan avgick (5) mellan åren 1934-1959 (Lehto 1997). Ett antal mindre stigar som gick över åkrarna, ängarna och helt eller delvis i skogen finns inte heller idag.

Upplevelsen av landskapsförändringarna

Tre respondenter som på olika sätt har anknytning till Armasjärvi intervjuades mellan den 23-24 april 2014.

Ordlista intervjuer

- » Fägator: de användes då man drev djuren mellan gårdarna och betesmarken i byarna. Fägator är synonymt med det som i intervjuerna benämns som hästvågar. Enligt Sporrang var de flesta hägnade med gärdesgårdar, vilka idag ofta tagits bort då fägatorna används som brukningsvägar för till exempel traktorer (Sporrang 1997, ss.63-64).
- » Hässjor: är en gammal metod för att torka hö och säd. Stånghässjan, som var vanligast i Norrbotten, består av två lodräta trästolpar med vågräta träpinnar emellan (Sporrang 1997, s.60).
- » Slanor: är en del av gårdsgården. Det är de träpinnar som läggs vågrätt mellan två stolpar och hålls fast med hjälp av tvinnade vidjor (Sporrang 1997, s.64).

Otto Modig, 78 år

Otto Modig har sedan 1935 bott i Armasjärvi med omnejd. Tillsammans med sin fru bor han sedan 2006 i sitt föräldrahem i byn. I Armasjärvi äger de också mark i form av åkrar och skog. I sitt yrkesverksamma liv har Otto haft bilverkstad och jobbat som säljare av försäkringar. Nu är han pensionär sedan ett antal år tillbaka. På gården i Armasjärvi hade hans föräldrar kor fram till 1975. *Det gick inte att*

leva på jordbruket med så pass liten gård och då beslutade man att lägga ner, säger Otto. Han berättar att det förr var betande djur överallt i byn.

På alla ängar har det gått betande djur, mjölkkor, kalvar och får. De med mindre betesmarker släppte ut korna i skogen och på grund av bristande betesmarker fördes korna till andra sidan sjön. Men det var alltid någon som hade djuren kvar i byn. Då betet upphörde fortsatte de flesta betesmarkerna att slås eller så odlade man på dem, potatis och korn. Till korna odlade man rovor. De som hade små ängar och fortfarande hade djur arrenderade av de med mer mark eller de som slutat med djurhållning. Man släppte korna fritt vid dikeskanterna och så satt man och vaktade dem, som en slags koherde. Korna gick även och betade i strandkanten och på så vis hölls det öppet nere vid vattnet.

Otto tycker att landskapet har förändrats genom att några ängar har börjat växa igen, liksom dikena som delvis försvunnit. *Dikena var väldigt rena förr.* Landskapsbilden har också förändrats i och med att de betande djuren nästan har försvunnit. *Det var gärdat med trästaket och trälador, och sedan taggtråd och då ingärdade alla sina ägor,* beskriver han.

Otto menar också att vägarna i byn har förändrats. *Vägen genom byn låg längre ned förr, men alltid bara en större väg genom byn. Det fanns hästvägar mellan gårdarna. Hästvägarna användes bland annat då man skulle hämta mjölk. Man cyklade genom gårdarna och stannade och pratade med folk,* förtydligar han och drar sig till minnes den stig de använde till skolan och som idag är igenvuxen. *Då gick man inte längs landsvägen. Stigen vi gick till skolan gick lite i skogen här bakom och förbi gårdarna.*

Då betet slutade i byn hävdar Otto att det fick konsekvenser för badplatserna i Armasjärvi. *Badställena växte igen då korna slutade beta. Simskolan lade ner. Här brukade man träffa andra i byn.* Otto säger den sociala kontakten med byborna har förändrats.

Man träffades på ängarna och var ute och pratade, man gick även hem till varandra och utbytte kunskaper och erfarenheter. Man hade gemensamt alla byns får på en plats, och gjorde många jordbruksysslor gemensamt. På så sätt umgicks man mer med byborna, idag sköter alla sitt. Man hade hästar tillsammans och hämtade dem också tillsammans. På somrarna fick hästarna gå mer fritt och beta. Då man på höstkanten började plöja så hjälptes man åt, då kom grannen med sin häst så man hade två då man körde. Idag finns det inga sådana arbetstillfällen i byarna.

Otto tycker att det var tryggare förr men fortfarande är det inte otryggt. Han förtydligar; *Man låste aldrig några dörrar.* Han upplever att landskapet trots allt inte har förändrats så mycket tack vare att man fortfarande slår åkrarna. *Det börjar växa igen mer nu. Han som har slagit många ängar har lagt ned. Det var en mer levande landskapsbild med hässjorna, det var fint. Och de timrade ladorna.* Otto tycker inte att förändringarna påverkat honom så mycket. *Man har hängt med och levt med utvecklingen och vet varför det sker så har det inte fått några konsekvenser. Nu kommer det växa igen fort.* Otto vill gärna ha tillbaka djuren igen. *När mina barnbarn var här och de fanns kor i hagen här bredvid så sprang de direkt till kohagen och tittade. Men den bilden är borta nu.*

Birger Wiippa, 75 år

Birger Wiippa har bott i Armasjärvi i nästan hela sitt liv. Han har studerat på annan ort i några år och kom tillbaka 1968. Birger har arbetat som lärare på en skola i en närliggande by. Idag är han pensionär och bor tillsammans med sin fru.

De äger både mark i byn och i den omkringliggande skogen. I byn har Birger också barn och barnbarn.

Birgers pappa hade som mest upp till åtta kor samt någon häst, gris och får. Djuren hade de på sina egna åkrar och arrenderade även åkrar då andra jordbruk lade ner. Birger säger att de slog på uppemot femton ställen för att få hö till djuren. De simmade med hästen över Torneälven till holmarna. 1975 avvecklade Birgers pappa jordbruket på grund av hälsoskäl. Sedan de slutade med djuren har de låtit arrendera ut åkrarna.

Birger tycker precis som Otto att landskapet inte har förändrats så mycket. *Tack och lov har landskapet inte förändrats dess mer eftersom ängarna slås fortfarande. Förra året var första gången en äng inte slogs. I skogen är det annorlunda då det inte längre finns några djur som betar där. Två platser som vuxit igen i skogen är där vi spelade fotboll. Man fick ju inte spela på åkrarna eller ängarna. Och så minns jag att man begravde självdöda djur där.* Birger tycker eventuellt att det var lättare att röra sig i skogen förr. *Djuren trampade upp stigar i skogen så på ett sätt var det enklare att röra sig i skogen. Det fanns stigar kors och tvärs. Däremot var det svårare att röra sig fritt på ängarna. Det var väldigt viktigt med de här stängslen. Då jag kom tillbaka 1968 och skulle åka skidor var de alla dessa förbaskade taggtrådstaket. Innan taggtråden var det slator.*

Sedan vägen genom byn asfalterats och dragits ihop med en annan väg så att Armasjärvi inte längre är en återvändsgränd tycker Birger att det blivit mer trafik på den vägen medan vägen han gick till skolan har vuxit igen.

Jag var och gick där för något år sedan och det har skett förändringar, den har vuxit igen dessvärre. Sommarladugårdarna och fäbodvallarna har också vuxit igen. Men fäbodvallarna är inget jag har något minne av. Det var före min tid, men jag har fått det berättat. På västra sidan hade vi korna på sommaren. Och de gick ju och betade fritt i skogen och då det var dags att mjölka så kom de.

Birger upplever precis som Otto att mötet med byborna förändrats. *Folk tittade in men nu ska man liksom vara inbjuden. Det var ett annat liv. Man umgicks på ett annat sätt. Förr var den naturliga mötesplatsen enligt Birger skolan, men den lades ner 1975. Han upplever att det låg som en död hand över byn mellan 1975-1990, då det varken fanns en skola eller byalokal i Armasjärvi. Vi har en jättefin mötesplats idag men tyvärr används den lite för lite. Det är vår byalokal som blev klar 1991.* Birger upplever inte att han påverkats av det minskade betet.

Det har inte påverkat mig personligen men det vore ju roligt om man såg betande kor. Vi har ju någon häst men... Det blir ju ett helt annat landskap om man ser betande djur. Och för barnen speciellt att få se levande djur och kor så att man inte bara tror att mjölken finns i ett tetrapack.

Torsten Stridsman, 87 år

Torsten Stridsman bor i Luleå men är född och uppvuxen i Armasjärvis grannby Luppjo. Där jobbade han som jordbrukare fram till 1962 då familjen flyttade till Luleå. Han har sedan arbetat som bland annat politiker. I Luppjo tillbringar han fortfarande hela somrarna i sitt föräldrahem, med tillhörande åker- och skogsmarker. Torsten har gått skola ett år i Armasjärvi där hans fru också kommer ifrån. Han har därför varit mycket i byn och har släkt där som han hälsar på.

Han beskriver det minskade betet. *Sedan 40-talet har betet minskat hela tiden. Från att ungefär 85 % av marken betades till dagens nära 0.* I Luppjo var djuren ingärdade i hagar, det var inget fritt skogsbete som i Armasjärvi. *Djuren gick och betade på bästa åkermarken.* Han berättar om många ställen i byn där

det växer igen. Luppio har till skillnad från Armasjärvi en verksam bonde och därför hålls norra delen av byn öppen. Torsten beskriver att det var mycket öppnare förr;

Idag känner jag inte igen landskapet. Jag känner igen det om du förstår, men det ser helt annorlunda ut. Den som inte har sett landskapet förr och kommer hit nu tycker kanske att det är vackert. Men för mig är det inte längre vackert.

Torsten gillar inte dessa förändringar, som han säger att han mår dåligt av.

Jag bryr mig jättemycket om att det har förändrats. Jag lider av det där. Om man är på västra sidan av Armasjärvi och tittar över sjön och byn, det är så vackert. Men, det är ingen som behöver ta hand om det där, skörda det där längre, vallen eller åkrarna. För att det inte är någon som har djur. Lugnet var den sista, han har slagit lite men nu ska han inte göra det längre. Den vackra byn som man ser från den västra sidan, försvinner. Om alla öppna fälten växer igen blir det inte samma sak.

I Luppio finns det vägar som inte längre används berättar Torsten. Han beskriver en väg till en grannby och den gamla landsvägen som håller på att växa igen. *Det var med djuren man gick där. När man färdades med häst så hölls de öppna, men så är det inte längre. Stigarna och hästvägarna hålls inte längre uppe.* Torsten berättar att han röjer en väg vartannat år för att den annars skulle växa igen. Han menar att man färdades mer i skogen förr.

Man gick och jagade, det var inte så att man färdades med bil till närmaste ställe. Det fanns stigar att gå, men de växer igen, det är inte samma som förut. Men det är en naturlig utveckling. Allt sådant där försvinner. Den som är i 20-års-åldern idag och inte har sett det jag pratar om, man saknar inte det där. Man tror att det ska vara så här. Jag kan gå tillbaka 60-70 år tillbaka och tänka hur det såg ut då.

Torsten berättar återigen att han verkligen inte gillar att det växer igen. *Det blir fulare och fulare i landskapet*, säger han. Torsten beskriver böndernas viktiga roll i odlingslandskapet; *Alla som hade djur gjorde ett jättejobb utan att få någon ersättning det. Men landskapet hölls öppet.* Han tycker att det var fint och trivsamt. Torsten menar att när jordbruket upphörde gjorde landskapsvården det också. Han hade själv kor och hästar och jobbade mycket med häst i skogen. Torsten menar att de som inte hade hästar fick låna eller så hjälpte man till och körde åt dem. Han säger att det var djur nästan överallt i byn, mestadels kossor.

Idag finns det en mötesplats i form av ett byahus, som Torsten tycker är mycket fint. Han säger att man dock hade en helt annan kontakt med sina grannar då man var ute i landskapet och jobbade. Torsten tycker att det är en stor skillnad från idag; *Det började på morgonen med att man träffade sina grannar då man stod och väntade på mjölkbilen. Man hade samma mjölkbrygga som sina grannar och där stod man och kunde träffa alla redan tidigt på morgonen.* Detsamma gäller enligt Torsten de spontana besöken hos grannar och vänner. *Kaffepannan var alltid varm och så gick man och hälsade på varandra. Sedan 70-talet har det minskat, man går inte bara och sitter hos någon om man inte är bjuden.*

Torsten tycker även att slåttern gjorde att man hade en annan kontakt med sina grannar. Han säger att de i byn hade en gemensam slåttermaskin. Torsten berättar att man träffades ute då man skördade, man gick mellan varandra ute och drack kaffe och pratade om allt möjligt. Han tycker att det var ett mycket mer levande landskap förr, och han lyfter fram ljuden i landskapet;

Djuren, bara att på våren höra korna som råmar, då de släpptes ut, och på sommaren, det ljudet är borta. Det är stor skillnad, det är helt otroligt. Det som inte örat har hört, unga som aldrig hört det, saknar det inte.

Sammanfattning av landskapsförändringar i Armasjärvi

Utifrån jämförelsen med de historiska kartorna, litteraturen, fotografiet, och intervjuerna med Otto, Birger och Torsten följer här en sammanfattning av förändringarna i Armasjärvi. Det i princip helt upphörda betet och minskade slåttern har lett till att delar av det öppna landskapet i byn börjat växa igen. Störst är skillnaden på de utmarker som tillhör byn, varav många helt har vuxit igen. Enligt respondenterna har även en del vägar, den gamla fotbollsplanen och badplatsen vuxit igen. Gränsen mellan skog och öppen mark har blivit mycket skarpare. Den öppna marken består enbart av åkermark och är idag indelad i raka skiften till skillnad från 1700-talet. Andra tydliga skillnader är alla de staket, gårdesgårdar, som på 1700-talet fanns runt inägorna. Dessa övergick till att hägna in djur och ägor men har idag helt försvunnit. Antalet hölador har minskat till ungefär en tredjedel av de som fanns på 1950-talet. Vägen genom byn har bytt läge, och det har uppkommit en ny väg söder om sjön på slutet av 1950-talet. Det finns ett fåtal täckdikningar i byn och en del öppna diken har börjat växa igen.

Analys

Analysens utgångspunkt har varit att titta på respondenternas svar utifrån vad de upplever för förändringar och hur de upplever dem.

Upplevda förändringar

De förändringar i landskapet som respondenterna upplever har alla sin grund i den upphörda hävden och igenväxningen av landskapet.

Upphörd hävd

Igenväxningen upplever de olika. Torsten tycker att det är förfärligt, och uttrycker sig som att han verkligen lider av det. Otto och Birger upplever inte att det har växt igen så jättemycket, vilket Birger tycker är tur. De tycker inte heller att de har påverkats så mycket personligen. Otto menar att han har följt med utvecklingen och därför har förståelse för förändringarna. Torsten känner inte igen det landskap han minns från då han var liten. Han tycker att det blir fulare och fulare då det växer igen och understryker böndernas viktiga jobb. Alla tre ser med viss oro på framtiden på grund av den utveckling som skett inom jordbruket eftersom de är väl medvetna om att landskapet behöver hävdas för att hållas öppet.

Mindre levande landskapsbild

Landskapsbilden är något Otto tycker har förändrats. Han minns hässjorna och de timrade ladorna som fina. Alla upplever att det var en mer levande landskapsbild förr, något de kopplar till djuren. Speciellt viktigt verkar de tycka att korna är för barnen. Även om de menar att de själva inte påverkats av att det inte längre finns djur vill de alla ha tillbaka djuren och den mer levande landskapsbilden.

Rörelsen i landskapet

Enligt Torsten som arbetat mycket med häst i skogen höll djuren öppet vägar som idag håller på att växa igen. Otto beskriver hästvägarna mellan gårdarna och Birger alla de stigar som fanns i skogen där korna gick. Torsten hävdar att dessa vägar inte behövs på samma sätt idag, eftersom man inte går lika mycket och det inte heller finns några betesdjur i byn. Birger upplever att det på ett sätt var lättare att ta sig ut i skogen då det var djur som höll öppet. Samtidigt minns han hur svårt det var att åka skidor på grund av alla taggrådstaket som hägnade in djuren.

Den sociala gemenskapen

Alla respondenterna upplever att kontakten med byborna har förändrats. Enligt dem höll djuren som betade öppet platser som nu vuxit igen. Både fotbollsplanen och badplatsen var sociala mötesplatser. Enligt Otto gick djurvägarna genom gårdarna vilket gjorde att man stannade och pratade med grannarna. Han berättar också att de hade hästarna och fåren i gemensamma hagar med byborna. Både Torsten och Otto berättar att man lånade hästar av varandra, att det var mer gemensamt förr. Slåttern gjorde också att man träffades ute i landskapet. En annan naturlig mötesplats var enligt Torsten vid mjölkbryggorna på morgonen. Otto upplever att alla sköter sitt idag. Byalokalen är enligt Birger dagens mötesplats, men han tycker att den används för lite.

Gemensamma upplevelser

Alla tre respondenter upplever mer eller mindre igenväxning på grund av upphörd hävd. De upplever även att landskapsbilden blivit mindre levande och att det sociala mötet med byborna minskat. Eftersom alla tre nämner detta tolkar jag igenväxning som den största landskapsförändringen och en mindre levande landskapsbild samt minskad social gemenskap som de största upplevelserna av landskapsförändringarna.

Diskussion

Uppsatsen syfte var att öka förståelsen för hur det Norrbottniska rurala landskapet har förändrats över tid, vilket gjorts med utgångspunkt i frågorna:

- » Hur har landskapet i byn Armasjärvi förändrats från byns uppkomst på 1700-talet till idag?
- » Hur upplever människor med anknytning till Armasjärvi förändringarna som skett i landskapet?

Förändringar och upplevelser

Enligt Sporrang (1997, ss.11-12) är den största förändringen i det rurala landskapet upphörd hävd. På platser som hävdats behöver det därför inte bli så stora förändringar, vilket två av respondenterna, Otto och Birger också påstår. De upplever därför inte landskapsförändringarna i så hög grad i jämförelse med den tredje respondenten, Torsten, som hävdar att landskapet vuxit igen mycket och därför upplever förändringarna väldigt starkt. Det är alltså ingen tvekan om, precis som Sarlov Herlin (2012, ss.11-12) och Antrop (2005, refererad i Sundqvist 2013) hävdar, att landskapet kan väcka starkare känslor, ju mer det förändras.

Alla de tre respondenterna har som Stenseke (1997, ss.36-40) beskriver det en väldigt djup relation till landskapet i Armasjärvi, eftersom de levt och verkat i landskapet under en mycket lång tid. De har många minnen och känslor kopplade till landskapet som är viktigare än hur det verkligen ser ut. Det kan förklara varför Otto och Birger inte ser så stora landskapsförändringar, då de har starka minnen om hur Armasjärvi ser ut för dem. Dessutom tolkar jag dem som att de känner en stolthet över byn, vilket gör att de gärna framhäver det positiva. Stenseke (1997, ss.36-40) hävdar att alla har en unik relation till landskapet, som även beror på livssituationen, vilket gör att landskapet ses ur olika perspektiv. Hägerhäll (2005) menar också att upplevelsen av landskapet inte beror enbart på det fysiska utseendet, utan snarare av personens värderingar och erfarenheter. Att Torsten upplever större förändringar kan därför ha sin förklaring i att han ser landskapet ur ett annat perspektiv än Otto och Birger. Alla respondenterna ser alltså landskapet med sina värderingar och erfarenheter som grund. Torsten talar också mycket om Luppio där igenväxningen har varit större än i Armasjärvi vilket gör att han upplever större förändringar.

Torsten har som Antrop (2005, refererad i Sundqvist 2013) beskriver det en negativ syn på förändringarna. Jag tolkar att han upplever det som Antrop skriver om att förändringarna gör att landskapet tappar sin mångfald och identitet. Alla tre respondenter kan som Sarlöv Herlin (2012, s.12) skriver, nostalgiskt tänka tillbaka på de landskap de minns från sin ungdom. Visst tycker Torsten att vissa saker var bättre förr men jag tolkar det som att han har en kritisk syn på utvecklingen. Det han snarare upplever är förmodligen att han inte kan påverka förändringarna så mycket, vilket enligt Enander (2005) gör att situationen känns mer hotande. Som jag tolkar Torsten menar han att det enda sättet att behålla ett öppet och levande landskap är genom fler jordbruk. Även Otto och Birger ser med oro inför framtiden. Armasjärvi har enligt dem hållits öppet tack vare att åkrarna slagits, vilket kanske inte är fallet i framtiden.

Några av de upplevelser som nämns i intervjuerna hör snarare samman med samhällsförändringar, men skulle även kunna förklaras med landskapsförändringar. Alla respondenter hävdar att det var mycket vanligare att spontant gå hem till varandra. En förklaring skulle kunna vara att en stor del av arbetet skedde ute i landskapet att kontakten med grannarna därför var bättre, vilket ledde till fler spontana besök. En annan förändring är tryggheten. Otto hävdar att man aldrig låste några dörrar, vilket skulle kunna bero på att många var bönder som arbetade i byn på dagarna. På så vis kändes det tryggare vilket gjorde att det lämnades öppet.

Framtidens rurala landskap

Efter att ha undersökt dessa frågor har jag insett, precis som Sporrang (1997 s.12) hävdar, att det brukade landskapet är en viktig länk mellan nutiden och historien. Jag anser inte att ett landskap ska bevaras bara för bevarandets skull, men att det är viktigt att vara medveten om de värden som finns och som betyder mycket för människor.

Torsten hävdar att det krävs jordbruk för att behålla det landskapet han minns från förr. Jag hävdar, precis som honom, att jordbruk är lösningen på att bevara det agrara kulturlandskapet eftersom det är så präglat av just jordbruk (Sporrang 1997, ss.11-12). Detta har väckt vidare frågor hos mig om hur jordbruket ska

bedrivs för att det ska vara både ekonomiskt, ekologiskt och socialt hållbart. Detta är ett mål som hela Sverige har inom alla politiska områden (Länsstyrelsen Norrbotten 2014), och som jag därför anser är väldigt relevant inom jordbruket. Enligt Öbom (2012) minskar jordbruken i Norrbotten för att det är svårt att få det ekonomiskt hållbart. Därför är det av största vikt att göra det ekonomiskt hållbart samtidigt som de två andra hållbarhetsaspekterna inte får glömmas bort. Enligt Sporrang (1997, s.11) har många av förändringarna mot ett mer rationellt och lönsamt jordbruk lett till en förlust av ekologiska värden som till exempel den biologiska mångfalden. Enligt respondenterna i intervjuundersökningen har förändringarna inom jordbruket minskat den sociala kontakten med byborna. Även om det är möjligt att bedriva jordbruk ur det ekonomiska perspektivet så blir alltså inte de ekologiska och sociala aspekterna automatiskt uppfyllda. Genom detta arbete har jag fått en ökad förståelse för dessa frågor och samtidigt insett hur viktigt det är att försöka lösa dem innan landskapets historia går förlorad.

Enligt Matzon (1996, s.16) hävdas landskapets bevarande ofta utifrån ekologiska aspekter. Förlusten av biologisk mångfald vid upphörd hävd är dock inget som någon av respondenterna nämner, vilket kan ha flera orsaker. En tolkning jag gör är att det inte är den största förlusten för dem. En stor förlust är enligt dem den levande landskapsbilden, som är kopplat till jordbruket och till viss del ekologiska aspekter. En annan stor förlust är enligt respondenterna den sociala gemenskapen i byn, vilket också är nära kopplat till jordbruk och hävd. Birgers beskrivning av att det låg en död hand över byn då det varken fanns skola eller byalokal mellan 1975-1990 tydliggör vikten av sociala mötesplatser. Den sociala funktionen som jordbruket hade har enligt intervjuerna inte någon riktig motsvarighet idag. Att alla respondenterna nämner de sociala aspekterna framför de ekologiska, anser jag bevisar att landskapets bevarande är minst lika viktigt ur ett socialt hållbarhetsperspektiv som ett ekologiskt. Därför tror jag att det är väldigt viktigt att använda sig av sociala argument, ibland framför de ekologiska, för att påverka andra människor mot ett hållbart jordbruk, ett hävdat landskap eller bevarandet av ett agrart kulturhistoriskt landskap.

Genom analysen av intervjuerna blir det tydligt att respondenterna, precis som Stenseke (1997, ss. 36-40) hävdar, ser landskapet ur olika perspektiv och upplever förändringarna i det olika. Två av respondenterna, Otto och Birger, upplever inte förändringarna så starkt till skillnad från den tredje respondenten, Torsten, som upplever dem väldigt starkt. Sarlöv Herlin (2012, ss.12-13) hävdar att landskapet rymmer natur och kultur som många värderar högt vilket gör att det ofta kan uppstå konflikter i landskapsfrågor. I arbetet som landskapsarkitekt är människan är utgångspunkten (Sveriges lantbruksuniversitet 2013). För att kunna planera och gestalta hållbart anser jag därför att det är viktigt att vara medveten om att alla har en unik relation till landskapet och därför upplever förändringar olika.

Reflektion av metoden

Uppsatsen har utgått från en fallstudie med tre delar, litteratur- kart- och intervjustudie. Valet av fall gjordes främst för att jag redan känner till Armasjärvi och att jag uppmärksammat vissa förändringar där. Så här i efterhand hade det varit spännande att välja en by med ännu större förändringar och se hur det påverkar upplevelsen. Detta är dock svårt att veta innan man börjat undersöka en bys hi-

storia, eftersom det är först då man uppmärksammas på vilka förändringar som skett.

Litteraturstudiens historiska delar om Norrbotten och Armasjärvi utgick medels från varsin källa, *Lador och låsbräken* (Sporrong 1997), respektive *Armasjärvi* av Lehto 1997. Eftersom det i huvudsak var historiska uppgifter fungerade det övervägande bra då jag ansåg att det var kritiskt skrivet. Båda materialen är dock över femton år gamla vilket gjorde att det hade varit bra med lite nyare material, eftersom faktauppgifter endast sträckte sig till 1997. Jag saknade en beskrivning av de senaste landskapsförändringarna i Norrbotten.

Kartstudien fungerade bra tack vare hjälp i tolkningen av Karin Hallgren. Att ta en karta från varje århundrade gjorde att förändringarna kunde följas från byns uppkomst till idag. Det hade varit bra att ha en karta från 1900-talets början över Armasjärvi, eftersom det enligt Sporrong (1997, ss.32-33) skedde störst förändringar i markanvändningen under 1900-talet. Dessutom är det den tid respondenterna kan minnas vilket säkert hade kunnat tydliggöra förändringarna ännu mer.

Att hitta foton över Armasjärvi längre tillbaka var mycket svårare än jag trodde. Det visade sig att det inte var landskapet i byn som prioriterats på de foton som fanns. Fler bilder hade säkert kunnat tydliggöra landskapsförändringar i byn.

Intervjustudien bygger på tre äldre mäns upplevelser av landskapsförändringar i Armasjärvi. Förmodligen hade svaret blivit annorlunda om jag intervjuat kvinnor istället, eftersom alla enligt Stenseke (1997, ss.36-40) ser landskapet ur sitt perspektiv. Användningen av landskapet kan säkert ha sett annorlunda ut för kvinnor i jämförelse med män. Valet föll ändå på de tre respondenterna, inte för att det var män, utan för att de har upplevt förändringarna i Armasjärvi under hela sin livstid, vilket jag inte hittade någon äldre kvinna som gjort. Jag kunde ha undersökt det mer men kände att det var viktigare att personerna hade starka kopplingar till Armasjärvi än vilket kön de hade. Jag ville intervjua äldre personer för att kunna gå så långt tillbaka i tiden som möjligt. Att bara intervjua tre personer i en specifik by och dra slutsatser utifrån det kan ses som slumpartat. Som Bryman (2011, s.77) hävdar är dock inte fallstudiens huvudsyfte att generalisera. Han menar att det material som analysen kan bidra med är det viktiga. Eftersom min fallstudie är exemplifierande hävdar jag dock att min uppsats är ett bra exempel på förändringar i landskapet och upplevelsen av dem. Svårigheter med intervjuerna upplevde jag dels på grund av att jag inte gjort någon intervjuundersökning tidigare, och att resultaten påverkades av hur jag formulerade frågan och vad respondenten valde att berätta. Böckerna jag använde om landskapsrelationer, främst av Stenseke (1997), hjälpte dock till i min tolkning av intervjuerna. Intervjuerna kan även ge underlag för andra tolkningar. Studien väckte mitt intresse för att göra fler intervjuer i framtiden, kanske med ungdomar om vilka landskapsförändringar de upplevt under sin relativt korta livslängd. Just hur man ska få en hållbar landsbygd är för mig en fråga som väckts och som skulle vara intressant att arbeta vidare med.

Den här uppsatsen har främst belyst upplevelsen av landskapsförändringar, där den minskade sociala gemenskapen visat sig vara en av de starkaste upplevelserna. Respondenten Torsten sa då jag intervjuade honom; *att det som örat inte har hört, saknar det inte*. Jag tänker att det är väldigt sant, att om vi aldrig vet hur landskapet var förr, hur ska vi då kunna sakna det? Det poängterar verkligen vikten av det Sporrong (1997, s.12) hävdar; vi måste vara medvetna om historien för att kunna forma en hållbar framtid.

Referenser

- Blomqvist, K. (1990) *Så minns vi Armasjärvi*. Säter: Hammars tryckeri AB
- Bryman, A. (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. 2. uppl., Malmö: Liber.
- Enander, A. (2005) Riskuppfattning och reaktioner inför hot. I Johansson, M. & Küller, M. (red.) *Svensk miljöpsykologi*. Lund: Studentlitteratur, ss.283-299
- Europarådet. (2000). *Landskapskonventionen*.
<http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Landscape/VersionsConvention/swedish.pdf> [2014-05-28]
- Hägerhäll, C. (2005) Naturen i landskapsupplevelsen och landskapsuppleven natur. I Johansson, M. & Küller, M. (red.) *Svensk miljöpsykologi*. Lund: Studentlitteratur, ss. 209-240.
- Lehto, K-A. (1997). *Armasjärvi*.
- Länsstyrelsen Norrbotten. (2014). *Hållbar utveckling*.
<http://www.lansstyrelsen.se/norrboten/sv/miljo-och-klimat/miljomal/hallbar-utveckling/Pages/default.aspx?keyword=h%C3%A5llbar+utveckling> [2014-05-15]
- Matzon, C. (1996) *Naturvård med betesdjur, nöt och får*. Arlöv: Jordbruksverket.
- Sarlöv Herlin, I. (2012). *Landskap för mångbruk, erfarenheter från England*. Forskningsrådet Formas.
- Sporrong, N. (red.) (1997). *Lador och låsbräken - natur- och kulturmiljöer i Norrbottens jordbrukslandskap*. Luleå: Länsstyrelsen i Norrbotten
- Sporrong, U. (1970). *Jordbruk och landskapsbild*. Lund: Gleerup Bokförlag.
- Stenseke, M. (1997). *Bonden och landskapet*. Lund: Studentlitteratur.
- Sundqvist, J. (2013) *Människans attityder till landskapsförändringar*.
<http://stud.epsilon.slu.se/5779/> [2014-06-01]
- Sveriges lantbruksuniversitet. (2013). *Landskapsarkitekt - Ultuna*.
<http://www.slu.se/sv/utbildning/grundniva/landskapsarkitekt-ultuna/>[2014-05-15]
- Trost, J. (2010). *Kvalitativa intervjuer*. 4. uppl., Lund: Studentlitteratur.
- Öbom, P. (2012). *Mjölkbönder lägger ner*.
<http://www.kuriren.nu/nyheter/mjolkbonder-lagger-ner-6689126.aspx> [2014-05-19]
- Övertorneå Kommun (2013). *Övertorneå Kommun - översiktsplan samrådshandling*.
<http://www.overtornea.se/Global/Dokument/Milj%C3%B6och%20bygg%C3%96versiktsplan%20Samr%C3%A5dshandling%206%20mB.pdf>. [2014-05-15]